

Андрій Кошман
експерт Центру Верховенства Права Національного університету
«Києво-Могилянська академія»

Цифровізація правосуддя: баланс між людиноцентризмом та ефективністю судової системи

У цифрову епоху судові системи стикаються з викликами та можливостями, пов'язаними з впровадженням технологій. В Україні цифровізація правосуддя має на меті підвищення ефективності судової системи та покращення доступу до правосуддя. Водночас важливо зберігати людиноцентричний підхід, який ставить у центр уваги гідність, права та потреби особи. У тезах досліджується можливість досягнення балансу між ефективністю електронного правосуддя та його орієнтованістю на людину.

Історія становлення електронного правосуддя. Аналіз становлення електронного правосуддя в Україні демонструє, що починаючи з 1990-х років, зусилля в цьому напрямі були спрямовані насамперед на підвищення ефективності судової системи, зокрема зменшення паперового документообігу, покращення матеріально-технічного забезпечення судів, прискорення розгляду справ. Ці заходи загалом мали певний позитивний вплив на доступ до правосуддя, однак варто визнати, що на цьому етапі потреби людини не були пріоритетом цифровізації.

Людиноцентричний підхід у праві. Цифровізація є лише одним із процесів у системі забезпечення правосуддя, який, як і будь-який інший, має орієнтуватися насамперед на потреби людини. Такий підхід узгоджується з людиноцентричною сутністю права, відповідно до якої права і свободи людини є найвищою цінністю та головним сенсом права¹. Відповідно, «людський вимір» є ключовим індикатором якості роботи судової системи та справедливості правосуддя.

Ба більше, орієнтоване на людину правосуддя передбачає чутливість судової системи до потреб громадян. Інакше кажучи, саме потреби, інтереси та можливості людини мають бути основою як адміністративного забезпечення (організаційного й технічного функціонування судів), так і здійснення правосуддя (розгляд справ та ухвалення рішень). У цьому контексті судова система розглядається як один із найефективніших засобів захисту прав людини². Таким чином, цифровізація має розглядатись як етап вдосконалення роботи судової системи з метою практичного забезпечення права особи на судовий захист.

Цифрові технології як інструмент, а не мета. Людиноцентричний підхід до цифровізації правосуддя має базуватися на фундаментальному принципі: технологія має служити людям, а не лише оптимізувати адміністративні процеси. Системи правосуддя — це не абстрактні механізми, а інституції, створені для захисту прав,

¹ Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ: Baite, 2015. С. 48.

² Конституційне право: підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ: Baite, 2021. С. 183.

вирішення спорів і підтримання вразливих верств населення. Тому потрібно прагнути до того, щоб цифрові судові сервіси були інтуїтивно зрозумілими, доступними для всіх – незалежно від рівня цифрової грамотності чи соціально-економічного статусу – та чутливими до різноманітних потреб користувачів. Це також означає, що потреби окремих осіб, особливо тих, хто не знайомий із юридичними процедурами, повинні мати пріоритет над інституційною зручністю. Електронні судові інструменти, орієнтовані на потреби користувачів, зміцнюють довіру до правосуддя, сприяють активній участі та формують відчуття справедливості, що є ключовими умовами легітимності будь-якого процесу правосуддя.

Концепція Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи (далі – Концепція ЄСІКС): перспектива подальшого розвитку є фокусом на інтереси та потреби людей? У цифрову епоху важливо, щоб технології не віддаляли людину від правосуддя, а навпаки – сприяли її залученню та розумінню судових процедур. Затверджена у 2025 р. Концепція ЄСІКС визначає людиноцентричність як пріоритетний принцип впровадження оновленої системи³.

Відповідно до цього принципу пріоритетом при проектуванні та розробленні системи мають бути потреби й інтереси користувачів, зручність та інтуїтивність інтерфейсів. Окремий акцент робиться на доступності й інклюзивності, щоб забезпечити прозоре та доступне правосуддя для всіх учасників процесу – незалежно від цифрової грамотності, мовних знань або соціально-економічного статусу. Визнається, що впровадження сучасних технологій та автоматизація роботи судів мають не лише прискорити розгляд справ чи оптимізувати процедури, а й забезпечити громадянам легкий доступ до правосуддя, незалежно від місця проживання⁴.

Подальший розвиток електронного правосуддя в Україні має базуватися на принципах людиноцентричності, доступності й інклюзивності. Цифровізація відкриває нові можливості, але її успіх залежить від збереження людського виміру правосуддя. Важливо забезпечити баланс між ефективністю судової системи та її орієнтованістю на людину. Для цього необхідно враховувати етичні, правові та соціальні аспекти при розробленні цифрових рішень, залучаючи користувачів, правників і представників громадянського суспільства.

³ Концепція Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи: затв. Держ. суд. адмін. України 30 квітня 2025 р. № 178. Київ, 2025. С. 14. URL: <https://court.gov.ua/>

⁴ Там само. С. 12.